

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet –
Odsjek za filozofiju, Rijeka, Hrvatska

DOI 10.5937/kultura1653167V

UDK 304.2

304 Смпл X.

pregledni rad

O VRIJEDNOSTI I BEZVRIJEDNOSTI HUMANISTIČKIH ZNANOSTI

POUČCI HELEN SMALL

Sažetak: *Pitanje mjesta, uloge i vrijednosti humanističkih znanosti u današnjem društvu i obrazovanju jedno je od najprijepornijih pitanja u suvremenim obrazovnim politikama i mnogo je onih koji smatraju kako su humanističke znanosti isprazne, nepotrebne, neučinkovite, šarlatanske i bezvrijedne. U radu se nudi pregled argumenata na kojima ti stavovi počivaju i daje se prikaz knjige *The Value of the Humanities* autorice Helen Small koja izuzetno kritički analizira ovakvu percepciju humanističkih znanosti i pokazuje zašto je ona pogrešna. U zaključku se dodatno inzistira na potrebi za prepoznavanjem doprinosa kojega humanističke znanosti daju sveukupnoj produkciji znanja i poboljšanju kvalitete života, te toliko potrebnome osjećaju smislenosti.*

Cljučne riječi: *znanosti – društvene, humanističke, prirodne, Helen Small, vrijednosti*

Humanističke znanosti danas

Godine dvijetisućite, velikan filozofske misli dvadesetoga stoljeća, Bernard Williams, zaključio je svoje obraćanje društvu Royal Institute of Philosophy sljedećim riječima:

„Zapravo, suočeni smo s riskantnom mogućnošću da cjelokupni humanistički projekt nastojanja da razumijemo sebe postane čudan. Zbog različitih razloga, obrazovanje se sve više usredotočuje na tehničko i komercijalno, do točke na

kojoj će se možda svako reflektivnije promišljanje činiti nepotrebnim i arhaičnim, nešto što je u najboljem slučaju tek dio nasljeđa. Ako to postane ostavština humanističkih znanosti, tada bavljenje njima više neće biti strastvena i inteligentna aktivnost kakva treba biti. Interes za postojanjem takve aktivnosti imamo svi – i on nije samo zajednički nego je i interes za zajedničku aktivnost¹.

Sedamnaest godina kasnije Williamsova su predviđanja nažalost gotovo pa u potpunosti ostvarena. Broj studenata koji upisuju humanističke znanosti vrtoglavo pada, humanistički odsjeci zatvaraju se diljem svijeta, javna percepcija humanista nije nikad bila tako negativna, financiranje istraživanja u ovoj domeni varira od minimalnoga do nepostojećega, a stav prema vrijednosti humanističkih znanosti odavno već nije potvrđan, pa čak ni skeptičan. Štoviše, gotovo pa jednoglasno, više manje svi (osim možda ponekog, rijetkog zaljubljenika u intelektualne izazove koje ove discipline otvaraju), nepromišljeno i neutemeljeno ali vrlo silovito negiraju vrijednost disciplina koje su fundamentalno posvećene čovjeku i njegovim postignućima. Činjenica da humanističke znanosti predstavljaju najstarije intelektualne napore i postignuća čovjeka uopće se ne uzima u obzir u raspravama o vrijednosti humanističkih znanosti – u svijetu u kojem nam mlade grane prirodnih znanosti daju “frižidere, oružje i lijekove”², kome jos treba stara grintava baba koja priča mitove o postanku svijeta, citira Shakespearea i pita se o smislu života – no često se zaboravlja da je razvoj prirodnih i društvenih znanosti bio omogućen postignućima u domenama koje danas potpadaju pod humanističke znanosti, primarno filozofiji. Naravno, vremenski primat ili razvojni put sami po sebi ne mogu utemeljiti vrijednost određene prakse ukoliko neke druge prakse bolje odrađuju funkciju i mnogi kritičari humanističkih znanosti danas ističu kako prirodne i društvene znanosti uspješnije odrađuju posao kojeg su nekada odrađivali humanisti – generiraju znanje, otkrivaju istinu, doprinose razumijevanju sveobuhvatne slike svijeta, generirajući pritom konkretne proizvode i sustavna rješenja za probleme i poteškoće čovjeka. Međutim, sustavno negiranje vrijednosti humanističkih znanosti, a posebno negiranje doprinosa koje ove znanosti daju sveukupnoj produkciji znanja i poboljšanju kvalitete života, te toliko potrebnome osjećaju smisla i vrijednosti kakvome danas svjedočimo predstavlja veliku potencijalnu opasnost za budući razvoj kulture i društva. Ključna pitanja koja humanisti postavljaju, pitanja o dobro proživljenome životu, o smislu i vrijednostima, kao i vještine koje

1 Williams, B. (2006) *Philosophy as a Humanistic Discipline*, Princeton UP, str. 199.

2 Isto.

se razvijaju unutar humanističkoga obrazovanja, poput sposobnosti refleksivnoga promišljanja i kritičke evaluacije, na fundamentalan način određuju i definiraju ljudskost u nama i vrlo je nepromišljeno misliti da će bilo kakav tehnološki napredak moći nadoknaditi njihov gubitak. Osim toga, jedino humanističke znanosti na sustavan način promišljaju o svijetu budućnosti, svijetu u kojem ćemo se morati suočiti s posljedicama današnjih znanstvenih postignuća i političkih odluka i upozoravaju na opasnosti u kojoj se našlo čovječanstvo zbog razvoja sredstava masovnog, a možda i konačnog samouništenja.³

Kritike humanističkih znanosti koje već godinama preplavljaju javni diskurs i oblikuju percepciju humanista mogu se podvesti pod nekoliko glavnih odrednica. Prvo, humanističke znanosti ne odgovaraju pravim standardima i načelima znanstvenoga istraživanja i pogrešno ih je klasificirati kao znanost. Kod humanista ne postoji jedinstvena metoda koja bi sa sigurnošću ukazivala na to da istraživanja koja se provode u ovim domenama zaista otkrivaju istinu odnosno generiraju znanje (ili, ako i generiraju znanje, nejasno je, nekima, zašto bi to znanje bilo vrijedno). Osim nepostojećih ili barem dvojbenih metoda istraživanja, upitno je i koje su metode verifikacije, što posljedično rezultira ‘*anything goes*’ kriterijem i posljedično, teze humanista često su isprazne, dvojbene i neutemeljene, a ipak imaju status znanstvenih teorija. Drugo, humanističke znanosti primarno su karakterizirane svojim nadasve subjektivnim elementom, za razliku od objektivne dimenzije prirodnih, pa čak i društvenih znanosti. Obzirom na izostanak ove vrste poveznice sa svijetom, odnosno sa objektivnom realnošću, dvojbeno je u kojoj su mjeri humanističke znanosti doprinjele boljitku društva, bilo teorijski, bilo praktično, obzirom da se bilo koja teorija neminovno može izjednačiti s osobnim, subjektivnim stavom, mišljenjem ili perspektivom koja nije nužno utemeljena u činjenicama i ne odgovara svijetu nego pojedincu. Treće, humanističke znanosti bave se raspređanjima oko ‘klasika’ (primjerice književnih ili filozofskih) i cjelokupni se ‘napredak’ može svesti na gomilanje stavova, interpretacija i reinterpretacija uvijek istih problema ili mislioca. Posebno u domeni filozofije, ovaj je problem postao poznat kao ‘stajalište o nepostojanju progresu’ (No-progress view⁴).

3 Vidi primjerice: Jonas, H. (1984) *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*, University of Chicago Press; Prnjat, A. (2012) Apokalipsa bez otkrivenja: Svetozar Stojanović o mogućnosti samouništenja čovečanstva, *Theoria*, Vol. 55, 4, str. 113-128; Baccarini, E. (2015) *In A Better World? Public Reason and Biotechnologies*, Sveučilište Rijeka.

4 Vidi primjerice: Chalmers, D. (2015) Why Isn't There More Progress in Philosophy? *Philosophy*, 90, p. 3-31.

Svaka od ovih kritika temelji se na pogrešnoj koncepciji humanističkih znanosti, ili na pogrešno izvedenom generaliziranju, prilikom čega se jedna disciplina unutar humanističkih znanosti pogrešno uzima kao paradigmatika. Ovdje mi nije namjera detaljnije odgovoriti na svaku od njih, no potrebno je istaknuti, jer mnogi kritičari humanističkih znanosti to često ignoriraju, da svaka humanistička disciplina ima svoje metode istraživanja i provjere, kao i relevantne kriterije onoga što predstavlja originalan i znanstveno utemeljen doprinos pojedinoj disciplini. U domeni filozofije, primjerice, tezu o nepostojanju metode istraživanja i metode verifikacije može se lako pobiti ukazivanjem na metodu konceptualne analize koja je jedno od najjačih oruđa u filozofovoj kutiji alata, ili na specifičnu fenomenološki utemeljenu analizu. Sama povijest empirizma i racionalizma najbolje svjedoči u prilog tome koliko su sami filozofi osjetljivi na ovo pitanje. Praksa ‘peer review’ metoda je kojom se eliminiraju nepotpune, pogrešne ili neutemeljene teorije ili stavovi, a sama dijalektika ‘pitanja i odgovora’, odnosno primjera i protuprimjera (dijalektičke ideje o tezi i anti-tezi) pokazuje rigoroznost kojom se provjeravaju pojedini argumenti unutar filozofije. Kritika sadržana pod drugom točkom zapravo izokreće jednu od najvećih vrijednosti humanističkih znanosti, a to je primat subjektivne dimenzije nad objektivnom. Neću ovdje ulaziti u poznatu ideju ‘pogleda niotkuda’ i ‘pogleda od nekuda’ Thomasa Negela, niti o hvalevrijednome priznanju fizičara Erwina Schrodingera o tome kako prirodne znanosti, koje smatraju da imaju primat nad istinom, ne govore ništa o umu i njegovom mjestu u svijetu⁵, no svakako vrijedi istaknuti da upravo ovaj moment subjektivnosti omogućuje humanističkim znanostima da se u svojim istraživanjima primarno bave dimenzijom ljudskoga, koja se najčešće oprimjeruje u raspravama o vrijednostima, stavovima i perspektivama. Upravo je velika prednost humanističkih znanosti u tome sto primarno polaze od i vraćaju se čovjeku, odnosno opisuju svijet uključujući perspektivu čovjeka i njegovo iskustvo bivanja u svijetu.

I kritika sadržana pod trećom točkom temelji se na pogrešnome shvaćanju humanističkih znanosti. Prije svega, humanističke su znanosti specifične upravo po svojoj usmjerenosti na ljudske prakse, misli, ideje, stvaralaštvo i sve ono sto čini materijalnu i nematerijalnu kulturu. Obzirom da postoje pojedinci, poput Platona, Sofokla, Bethoweena, Caravaggia, koji su ostavili neizbrisivi trag i nepresušni utjecaj na našu kulturu, ne bi nas trebalo čuditi što se svaka nova generacija neminovno okreće ‘starijima’ i razvija njihove ideje ili nudi novo viđenje njihovih ideja. To ne

5 Vidi: McDonald, R. After Suspicion: Surface, Method, Value, in: *The Values of Literary Studies*, ur. McDonald, R. (2015), Cambridge UP.

znači da u domeni humanističkih znanosti nema napretka, već pokazuje zbog čega su humanističke znanosti i dalje relevantne i zašto prolaze ‘test vremena’. Isto tako, dugotrajnost pitanja, na koju se zastupnici teorije o nepostojanju progressa vole pozivati, rezultat je neprestane relevantnosti tih pitanja, a ne nespособnosti humanista.

Percepcija humanističkih znanosti koja počiva na jednoj od ove tri premise nema jedinstveno polazište, pa tako ni jedinstvenoga ‘neprijatelja’. Ponekad su upravo kolege s odsjeka prirodnih ili društvenih znanosti skloni na humaniste gledati s visoka, trivijalizirati njihov rad, istraživanja i zaključke, a ponekad čak i svojatati njihova distinktivna područja.⁶ Medjutim, koliko god razorne kritike humanističkih znanosti koje se temelje na jednome od ova tri argumenta, ili nekoj njihovoj kombinaciji, niti jedna kritika nije toliko razorna koliko ona, sveprisutna i neprestano sve glasnija, zbog koje se već godinama gase humanistički odsjeci diljem svijeta, kritika koja nije usmjerena na ‘teorijske’ probleme humanističkih znanosti nego na njihovu ‘praktičnu’ dimenziju. Ili, točnije, na njezin izostanak, obzirom da se pod praktičnom dimenzijom podrazumjeva izostanak bilo kakve financijske vrijednosti ili koristi humanističkih znanosti. Ovaj se stav može temeljiti na tezi da su humanističke znanosti beskorisne za društvo, u smislu da ne nude nikakve praktične proizvode od kojih bi ono imalo koristi, ili na tezi da je znanje koje pojedinac dobiva obrazovanjem u ovoj domeni bespotrebno, jer mu ne omogućuje nalaženje posla odnosno način da bude društvu koristan. Obzirom na navedeno, sve je veći pritisak za smanjenjem financiranja humanističkih odsjeka, i sve su glasniji savjeti potencijalnim studentima da svoje obrazovanje potraže na nekom drugom mjestu.

Helen Small: vrijednost humanističkih znanosti

Obzirom na ovakvo stanje, ne čudi što sve veći broj humanista osjeća potrebu ‘braniti’ humanističke znanosti. Književni teoretičari i kritičari, poput Stefana Collinia, filozofi, poput Marthe Nussbaum, teoretičari kulture poput Petera Swirskog, svojim radovima nastoje pokazati zbog čega su kritike humanističkih znanosti neutemeljene, a *The Value of the Humanities*, autorice Helen Small, jedna je od najsustavnijih knjiga koje se bave

6 Vidi primjerice: *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, ur. Zunshine, L. (2015), Oxford UP. Veliki je udarac vrijednosti humanističke koncepcije filozofije zadao Steven Hawking proglašivši ‘smrt filozofije’ (vidi: Thomason, A. (2015) What Can Philosophy Really Do?, *The Philosopher’s Magazine* 71, p. 17-23.

ovim ‘problemom’.⁷ Small pozicionira debate oko vrijednosti humanističkih znanosti u širi povijesni kontekst, ukazujući na prijevorna razdoblja u razvoju znanosti općenito i suvremenoga sustava obrazovanja koja su obilježila značajne korake u formulaciji onih argumenata koji danas poprimaju svoj najrazvijeniji, iako nikako i najoriginalniji izričaj. Današnje debate između takozvanih ‘dviju kultura’ kako to tumači S. P. Snow, humanističke i znanstvene, odgovaraju binarnim opozicijama koje su postojale u antici između *ars* i *scientia*, u srednjem vijeku između humanizma i skolastike, u romantizmu između Carlylea i Coleridgea koji su se suprotstavljali Benthamu i Jamesu Millu, u neoklasicizmu u polemici između Matthew Arnolda i T. H. Huxleya, te u moderno doba u polemici između F. R. Leavisa i C. P. Snowa⁸. Tradicija dviju kultura u suvremeno se doba proširuje na treću, koja obuhvaća odvajanje i individualiranje društvenih znanosti koje, unatoč tome što su manje egzaktne od prirodnih, ipak imaju bolji i poželjniji status u smislu percepcije koristi i vrijednosti, ponajviše zbog različitih grana ekonomije koje spadaju u ovu domenu. Zanimljivo je da se paralelno

7 Small, H. (2013) *The Value of the Humanities*, Oxford University Press. Iako je knjiga Smallove posvećena primarno teorijskoj argumentaciji, autorica u nekoliko navrata opisuje i konkretne, praktične probleme i poteškoće s kojima se humanistički odsjeci u Engleskoj susreću, pri čemu uglavnom ima na umu postepeno smanjenje budžeta za istraživanje, kao i potencijalno smanjenje broja studenata koji upisuju humanističke studije, vjerujući da s tom vrstom obrazovanja neće biti poželjni kandidati na tržištu rada. Obzirom na takav kontekst, Small oprezno ukazuje na specifičnost nekih svojih argumenata obzirom na političko-ekonomsko zeledu unutar kojega ona djeluje i upućuje na mogućnost da se u nekim drugim zemljama (pri čemu prvenstveno referira na Ameriku i njezin model *Liberal Arts* obrazovanja) ova vrsta debata odvija u ponešto izmjenjenome kontekstu, obzirom na dominantne sustave financiranja sveučilišta i istraživačkoga rada. Model obrazovanja koji je prisutan u Hrvatskoj i regiji dovoljno je sličan engleskome modelu i vjerujem da je rasprava koju Small otvara stoga i više nego korisna. Posebna je vrijednost knjige što svojom argumentacijskom snagom i zavidnom filozofskom preciznošću (koju posebno naglašavam obzirom da Small nije filozof) nadilazi ekonomske i političke okolnosti ili specifičnosti modela obrazovanja i nudi nadasve koherentnu, jasnu i sustavnu viziju vrijednosti humanističkih znanosti.

8 Ovakve su rasprave kulminirale 1996, kada Alan Sokal objavljuje znanstveni rad u tada vrlo cijenjenome časopisu *Social Text*. No, kako je sam izjavio, ‘znanstveni rad’ zapravo je bila smišljena podvala kojom je želio pokazati kako se u domeni humanističkih znanosti objavljuju radovi dvojbena sadržaja i uz vrlo malo teorijskoga uporišta, te kako je jedini kriterij objavljivanja dovoljno kompleksna retorika i mudro pozicionirano zagovaranje ideja ljevičarskoga usmjerenja. Sokal je primarno napadao utjecaj postmodernističkih mislioca na znanost, tvrdeći kako su potaknuli trend odvajanja znanosti od objektivnosti i isitne. Objavljivanje ovog rada, odnosno priznanje autora o potpuno neutemeljenim i namjerno netočnim i nadasve ispraznim tezama i idejama potaknuli su cijeli niz polemika oko kriterija izvrsnosti u domeni znanstvenoga istraživanja, epistemologiji znanstvene prakse i općenito razlici između humanističkih i prirodnih znanosti. Vidi: http://www.physics.nyu.edu/sokal/#debate_linguafranca.

s nastankom treće kulture odvijaju, s jedne strane, procesi sve veće specijalizacije, a s druge, udruživanje naizgled potpuno nepojivih znanosti u dominantnome trendu interdisciplinarnosti.

Činjenica da suvremeni napad na humanističke znanosti ne predstavlja ‘ništa nova’ trebala bi utješiti humaniste, ohrabriti ih i ujediniti u njihovu nastojanju da vrate dignitet i ukažu na vrijednost svojih disciplina⁹. Small tako kategorički odbacuje potrebu da govorimo o ‘obrani’ humanističkih znanosti, tvrdeći da takav govor samo dodatno potiče percepciju njihove bezvrijednosti i beskorisnosti. Umjesto toga, humanisti bi trebali vjerovati u svoje discipline i hrabro nastaviti sa svojim radom, istraživanjima i radom sa studentima. Njezina analiza humanističkih znanosti nije apologetička, upravo suprotno, Small hrabro i uvjerljivo ocrtava distinktivnu vrijednost disciplina koje su trenutno toliko obezvrijeđene. Velika je prednost što za razumijevanje argumenata koje autorica nudi nije potrebno bogato predznanje ili poznavanje klasika, kao što je mjestimice slučaj s analizom književnih studija sakupljenih kod McDonalda ili Zunshine.

U prvome poglavlju Small nudi karakterizaciju humanističkih znanosti kako bi zahvatila njihovu posebnost i različitost u odnosu na druga znanstvena područja, što je otežano činjenicom da se humanističke discipline međusobno poprilično razlikuju obzirom na ciljeve, metode i područja istraživanja, ali i time što društvene i prirodne znanosti koriste metode koje se smatraju definirajućima za humaniste, poput samokritičke refleksije¹⁰. Small odbacuje ‘imperijalističko određenje’ prema kojem

9 Zanimljivo je da neki humanisti smatraju kako metoda ujedinjavanja nije niti potrebna, a niti dobra za rasprave o vrijednosti humanističkih disciplina. Rónán McDonald primjerice tvrdi da su pojedinačne discipline unutar humanističkih znanosti previše međusobno različite, imaju različita područja istraživanja, različite metode, specifične tradicije i povijest ideja i obzirom na to, trebaju i oslanjati se na specifične metode opravdanja koje se ne mogu generalizirati na sve humanističke znanosti. Ono što funkcionira u slučaju jedne discipline neće nužno funkcionirati u slučaju neke druge i stoga je bolji pristup onaj u kojem svaka disciplina nastupa samostalno, ukazujući na one karakteristike koje su specifične za njezino područje, i tako pokazuje svoju važnost (vidi: McDonald, R. Introduction, in: *The Values of Literary Studies*, ur. McDonald, R. (2015), Cambridge UP). Ovakav je stav ipak prije iznimka nego pravilo. Martha Nussbaum primjerice poziva na ujedinjenu etiku i književnosti i općenito govori o *Liberal Arts* (radije nego li o pojedinačnoj disciplini) kada iznosi argumente u korist humanističkog obrazovanja. Stefan Collini također govori iz perspektive ujedinenih disciplina; Vidjeti: Collini (2012) *What Are Universities For?*, Penguin.

10 Valja napomenuti da ono što su u Hrvatskoj klasifikaciji humanističke znanosti, u zemljama engleskoga govornoga područja pokriveno je pojmom *humanities*, što implicira da su to discipline koje su pojmovno suprotstavljene znanosti (a time i implicitno odvojene od domene istraživanja koja teže objektivnosti, istini i nepristranosti). Neki humanisti nastoje nadvladati ovaj

je upravo (samo)kritičnost distinktivno svojstvo humanističkih disciplina, tvrdeći da (samo)kritičnost ni po čemu nije specifična za humaniste, čak ni one najkritičnije među njima, filozofe¹¹. Humanističke znanosti primarno se bave proučavanjem ljudi i njihove kulture odnosno prošlih i sadašnjih praksi određivanja značenja unutar kulture i kulturne baštine, usmjeravajući se na interpretaciju i kritičku evaluaciju, primarno u terminima individualnoga odgovaranja i uz neizbježan moment subjektivnosti. Uz element kritičnosti, njihov ‘posao’ uključuje i deskripciju, evaluaciju, nagađanja i postavljanja hipoteza, pa čak i izazivanje i provociranje ustaljenih ideja i teorija. Javna svrha humanističkih istraživanja obuhvaća održavanje i reanimaciju znanja o kulturološkome nasljeđu, ekspliciranje kulturoloških proizvoda i procesa kao i poticanje javne znatiželje prema novim predmetima i praksama. Small smatra kako su humanističke znanosti jednako usmjerene na prirodu individualnoga odgovora i reakcije, kao i na tvrdnje koje se mogu generalizirati, uz određenu dozu ‘boje i temperamenta’ takvih odgovora koja prevazilazi kritički moment ispitivanja. U svojem najboljem izdanju, teorija humanista zapravo je dovedena na razinu umjetnosti, u smislu da je prožeta specifičnim individualnim stilističkim obilježjima.

Small se ovdje dotiče i teorija o karakterologijama koje su specifične za stav o dvije kulture, prema kojima uronjenost u jednu znanstvenu struju oblikuje svjetonazor osobe i određuje njezin karakter, što dovodi do formiranja kolektivnoga etosa, odnosno zajedničkoga izraza određenih vrijednosti. Vjerovanje o postojanju određenih karakternih predispozicija zbog kojih se netko odlučuje za prirodne odnosno humanističke znanosti može imati pogubne posljedice za obrazovanje, ukoliko se smatra kako je ono nedostavno da bi utjecalo na formiranje karaktera. U suvremeno doba, posebno u raspravama između Levisa i Snowa, ideja o karakterologiji dobila je novu snagu. Prirodni su znanstvenici, vjeruje se, objektivni i rigorozni u pristupu istini i istraživanju, vjeruju u napredak i nude konkretne smjernice o tome kako ga postići. Nasuprot tome, humanisti su lijeni,

problem tako što pokazuju da i pojedinačne discipline unutar *Humanities* disciplina primjenjuju strogo znanstvene metode (vidi primjerice: Bod, R. (2013) *A New History of the Humanities*, Oxford UP).

11 Klasifikacija filozofije među humanističke znanosti, kao što je slučaj kod nas, nije univerzalna. U teorijskim raspravama postoje debate oko toga je li filozofija bliža prirodnim ili humanističkim znanostima, neki je autori suprotstavljaju humanističkim znanostima (vidi: Levine, P. (1998) *Living without Philosophy*, State University of New York Press) dok neki smatraju da ona svojom jedinstvenošću nadilazi ovu podjelu, primarno zbog svojega širokog spektra interesa, pri čemu se podjednako bavi filozofskom analizom znanosti poput fizike i biologije, umjetnosti ili pak ekonomije. Za jednu od najsustavnijih rasprava o ovom problemu vidi: Overgaard, S., Gilbert, P. and Burwood, S. (2013) *An Introduction to Metaphilosophy*, Cambridge UP.

skloni dogmama i previše usredotočeni na vlastiti senzibilitet i osjetljivost. Oni možda nude 'ljudsku perspektivu' ali ljudska perspektiva ne nudi napredak, barem ne napredak koji je mjerljiv u nekim konkretnim pokazateljima dobiti i koristi. Small odbacuje karakterologiju koja bi počivala na tezi o humanistu kao moralnome prosvjetitelju (koju primjerice zagovara Jerome Kagan) i tvrdi kako je karakterologiju bolje razumjeti ako pokažemo kako epistemološke osobine svake od triju kultura utječu na istraživanja.

U drugom poglavlju, korisnost i beskorisnost, Small analizira stavove suvremenih autora koji se bave krizom humanističkih znanosti, bilo tako što ju potpiruju, bilo tako što ju nastoje ublažiti. Najglasniji debatanti svakako su John Guillory, Bill Readings i Louis Manand, koji kao razloge krize vide opadanje marketinške vrijednosti humanističkih znanosti koja je djelomično uzrokovana tehnološkim napretkom, gubitkom kulturološke misije sveučilišta čiji smisao nije uzdrman tržišnim razlozima nego bezsadržajnom izvrsnošću. Small posebno kritizira Menandove stavove o humanistima koji nisu okrenuti javnosti već potrebama javnih ustanova. To je pogrešno, tvrdi Small, ističući kako humanističke znanosti omogućuju razvijanje vještina koje se mogu primjeniti u praktičnim aktivnostima poput medija, novinarstva te u javnome, političkome djelovanju i izdavaštvu. Središnji dio poglavlja posvećen je stavovima Matthew Arnolda, jednog od najistaknutijih humanista koji je u svojim radovima (Small posebno analizira *Culture and Anarchy*) postavio smjernice za današnje rasprave o važnosti kulture i formulirao neke od najvažnijih protu-instrumentalističkih stavova. Nastupajući protiv utilitarističkih argumenata Adama Smitha i Jeremy Benthama, Arnold je inzistirao na važnosti kulture i obrazovanja za razvoj pojedinca i posredno, razvoj civilizacije. Obrazovanje prvenstveno služi razvoju slobodne misli i autentičnosti pojedinca, a tek sekundarno može biti instrumentalizirano u svrhu učenja dužnosti. Iako su argumenti koje Arnold nudi kao odgovor instrumentalistima previše općeniti i stoga neosjetljivi na specifične formulacije koje instrumentalisti danas imaju, Small zaključuje kako Arnold ipak ostaje najutjecajniji u načinu na koji odgovara pritiscima ekonomske instrumentalizacije koji dolaze od strane političkih tijela. Upravo bi ona trebala promicati sveučilišta kao mjesta razvoja i kultiviranja pojedinca, umjesto da sustavno zanemaruju činjenicu da dobrofunkcionirajućega društva nema bez zdravih pojedinaca.

U trećem poglavlju Small se okreće raspravi o doprinosu humanističkih znanosti individualnoj sreći, odnosno (za one koji pojam sreće drže nejasnim i preopćenitim), gotovo pa aristotelovski utemeljenoj ideji o dobrome životu. U svojoj osnovi ovaj

argument počiva na sada već mitskoj priči o Johnu Stuartu Millu i njegovoj autobiografskoj apologiji umjetnosti, posebno Wordsworthovom pjesništvu, ali i na danas prevaziđenome modelu asocijacionističke psihologije. Iako u suvremenim raspravama ne postoji moderna formulacija ovog argumenta, teza o načinu na koji humanističke znanosti mogu doprinjeti viziji dobro življenoga, ispunjenoga, pa čak i sretnoga života ne bi se smjela zanemariti¹². Upravo je Millova 'sretna svinja – nesretni Sokrat' motivirana njegovim žestokim protivljenjem hladnome, proračunatome matematičkom hedonizmu i ekonomskome instrumentalizmu (u duhu kojih je bio odgajan i kojem i pripisuje svoj depresivan karakter) koji su i danas u pozadini protu-humanističkih argumenata. Dublji problem koji se otvara u ovom poglavlju jest neizostavno pitanje povezivanja sreće pojedinca i sreće, odnosno dobrobiti, političke zajednice. Small drži kako Mill ne uspijeva naći dovoljno dobro rješenje za pomiriti potencijalni jaz koji se otvara u situacijama u kojima sreća pojedinca nije ostvariva unutar dane zajednice, što njegov prosvjetljeni hedonizam, utemeljen na ideji o intelektualnim dobrima, čini jednako ranjivim na problem s kojima se suočavaju hedonističke teorije protiv kojih Mill piše. Ovo je poglavlje posebno zanimljivo utoliko što nudi pregled filozofskih stavova o sreći, od Platona do suvremenih (pretežno kognitivističkih) teorija o emocijama. Small međutim drži kako se cjelokupna vrijednost humanističkih znanosti ne može zasnivati na Millovoj ideji o doprinosu ovih disciplina sreći pojedinca. Vrijednost Millova argumenta je u načinu na koji pokazuje nedostatnost racionalističkoga, matematičkoga pristupa životu i društvu, ali Millova vizija sretnoga života nije univerzalna, a njegovo iskusstvo nije dostatno da utemelji vrijednost humanističkih znanosti.

U četvrtome poglavlju Small se bavi jednim od najznačajnijih i najutjecajnijih argumenata o važnosti humanističkih disciplina, argumentu koji počiva na Sokratovoj viziji filozofa kao onoga koji propitkuje, ispravlja i provocira društvo kako bi time izazvao sugrađane da kritički preispitaju svoje stavove, vrijednosti i ideje. Ovaj je argument, popularan kao 'demokracija nas treba argument', posebno izražen u pisanjima Marthe Nussbaum¹³ a temelji se na ideji da su humanističke znanosti potrebne kako bi osigurale dobro funkcionirajuću demokraciju. Između ostaloga, Nussbaum tvrdi da humanističko obrazovanje omogućuje

12 Suvremenu varijantu ovog argumenta nalazim kod Marthe Nussbaum, jedne od najznačajnijih filozofkinja današnjice, koja često ističe utjecaj književnosti, posebno Henryja Jamesa i Charlesa Dickinsa, na formiranje vlastitoga etičkog svjetonazora.

13 Vidi: Nussbaum, M. (2010) *Not For Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, Princeton UP.

razvijanje emocija čineći pojedinca tolerantnijim, odgovornijim i hrabrijim kada se radi o nepristajanju na stavove koji se temelje na nepreispitanim pretpostavkama autoriteta. Ključna teza Nussbaum jest inzistiranje na moralnome razvoju pojedinca od najranije dobi, koje mu omogućuje zauzimanje perspektive prema drugim članovima društva u osnovi koje su emocije empatije i razumijevanja, kontroliranje agresivnoga ponašanja koje je posljedica nepoznavanja ‘stranoga i drugačijega’, ravijanje otvorenosti, suosjećanja i skrbi za druge. Njezina se ideja o važnosti humanističkih znanosti i humanistički usmjerenoga obrazovanja temelji na sokratovskome modelu argumentiranja i Platonovoj tezi o jedinstvenoj ulozi koju filozofi obnašaju u društvu, ulozi kritičara, prosvjetitelja i učitelja. Kao odgovor na ovakvo shvaćanje uloge humanista, Small navodi nekoliko prigovora. Ukoliko humanističke znanosti i mogu doprinjeti boljem funkcioniranju demokracije – što je samo po sebi izuzetno dvojbeno – nije jasno zbog čega osnovnoškolsko i srednješkolosko obrazovanje nije dovoljno za stjecanje potrebnih vještina. Isto tako, nije jasno zbog čega bi potreba za specifičnim vještinama koje se razvijaju kroz humanističke znanosti bile isključivo vezane za demokratsko uređenje, obzirom da i druga politička uređenja mogu profitirati od dobro obrazovanih građana. Problem je što Nussbaum neopravdano i neutemeljeno model polisa primjenjuje na suvremeno demokratsko društvo i njegove institucije. Model sokratovskoga filozofa ne može se na neki samoočigledan i neproblematičan način pomiriti s institucionalizacijom filozofije i ostalih humanističkih znanosti i suvremenom akademskom zajednicom. Ova ideja kulminira u ključnome prigovoru koji Small upućuje Nussbaum, a to je potreba da se specificira na koga se točno zamjenica ‘nas’ odnosi. Ukoliko ona stoji za studente i profesore humanističkih odsjeka, tada se time implicitno ali neutemeljeno i pogrešno tvrdi da su humanisti na neki način bolji od ostalih znanstvenika. Potrebno je, tvrdi Small, obraniti varijantu argumenta ‘demokracija nas treba’ koja ne bi zapala u ‘model starateljstva’ prema kojem je posao humanista ispravljati greške i propuste, moralne, epistemološke, estetske i svake druge, više manje svih ostalih članova društva, obzirom da nije jasno što to humaniste čini posebno dobro opremljenima za razumijevanje suvremenih vlada i moderne ekonomije. To znači da ‘nas’ zapravo okuplja sve znanstvenike, ali i građane, i da su humanisti samo jedan kotačić koji doprinosi dobro funkcionirajućem društvu i dobrobiti građana. Small završava poglavlje raspravom o odnosu humanističkih znanosti i demokracije, i tvrdi kako se ova veza ne temelji na tome da humanističke znanosti kultiviraju posebnu vrstu znanja ili da doprinose razvoju posebno poželjnih psiholoških kvaliteta, već da poučavaju kritičkim procesima šire političke zajednice koje djelomice i same pred-

stavljaju. Tako se njihova vrijednost, zaključuje Small u petome poglavlju, najbolje može obraniti pluralističkim pristupom, koji inzistira na njihovoj specifičnosti i javnoj dobrobiti a ne temelji se na stavu koji bi inzistirao na subjektivističkim tezama o tome što ih čini vrijednima. U zaključku, Small sabire ključne točke ovakvoga pluralističkoga tumačenja. Prvo, njihov je posao (a time i njihova domena istraživanja) jedinstven utoliko što ove discipline potiču distinktivnu vrstu razumijevanja onih praksi koje određuju i tumače značenja kulturoloških procesa, što je djelomice podržano jedinstvenim odnosom prema znanju koje neminovno sadrži subjektivistički moment. Drugo, iako se humanističke znanosti teško mogu opravdati samo instrumentalno, obzirom da se uvijek mogu navesti prakse koje jednako dobro ili bolje mogu zadovoljiti potencijalne instrumentalističke ciljeve, to ne povlači da društvo nema direktne koristi od humanističkih znanosti. One doprinose očuvanju kulture i razvijaju vještine potrebne za njezino interpretiranje i reinterpretiranje koje odgovara trenutnim potrebama društva. Humanističkim obrazovanjem studenti stječu vještine potrebne za veliki spektar praktičnih aktivnosti koje uvelike nadilaze samu domenu sveučilista. Treće, humanističke znanosti doprinose sreći pojedinca i društva, posredno (i ne instrumentalno) utoliko što bolje od bilo koje druge discipline ukazuju na to što je sreća i kako ju ostvariti. Četvrto, humanističke su znanosti važne za dobro uređenje demokracije utoliko što predstavljaju centre za razvoj vještina potrebnih za kritičko promišljanje, debatiranje i evaluaciju ideja koje su u srži demokratskih procesa. Ova vrijednost ne proizlazi iz same definicije humanističkih disciplina već je generirana trenutnim političkim potrebama. Naposljetku, moramo pretpostaviti da sami predmeti izučavanja humanističkih disciplina imaju svoju vrijednost po sebi i da se ta vrijednost prelijeva u disciplinarna područja i istraživanja humanista. Iako humanističke znanosti ne predstavljaju jednu od primarnih potreba društva (poput primjerice zdravstvene skrbi), Small drži da se o 'potrebi' humanističkih znanosti može govoriti iz perspektive želja – svi oni kojima je duboko stalo do onoga čime se humanističke znanosti bave imaju razloga željeti njihovo postojanje, obzirom na doprinos koji humanističke znanosti daju njihovim životima. Iako svjesna problematičnosti ovoga stava, Small završava knjigu raspravom o pitanju usporedivosti i sumjerljivosti različitih vrsta vrijednosti koje predstavljaju javna dobra o kojima se odlučuje na razini dodjele javnih sredstava za financiranje istraživanja u domeni znanosti i obrazovanja, ali i ostalih sektora u društvu, ističući kako je potrebno ukazati na različite kriterije vrednovanja svake od disciplina koje polažu zahtjeve za javnim financiranjem.

*Zaključak: tragovima Smallove
prema boljem sutra za humaniste*

The Value of the Humanities u punom smislu riječi predstavlja izuzetno štivo. Autorica zaslužuje svaku pohvalu za kritičnost i sustavnost kojima pristupa ovoj zahtjevnoj tematici, kao i za dubinsku analizu koju nudi. Knjiga nam daje ne samo povijesni uvid u tematiku vrijednosti humanističkih znanosti, nego i zavidnu kritičko-filozofsku analizu najvažnijih argumentata koje su obje strane ponudile u ovoj raspravi. Mjestimice je teško reći da li Small brani ili negira vrijednost humanističkih znanosti i držim da je upravo to jedna od velikih prednosti knjige – za razliku od nekih ‘apologeta’ humanističkih znanosti koji uzviču isprazne parole, Small zauzima gotovo pa skeptički stav najjačih razmjera kako bi svaki od argumenata podvrgla najrigoroznijoj mogućoj kritici. Kako pokazuje, nema mnogo argumenata koji uspješno prolaze ovaj test, barem ne u njihovoj trenutnoj formulaciji. Vjerojatno će mnogi biti iznenađeni kritičnošću prema Marthi Nussbaum, koja je u svojoj dugoj i nadasve uspješnoj karijeri neumorno zagovarala važnost filozofije i književnosti, religijskih i rodni studija, isticala nužnost činjenično utemeljenoga, sustavnog razumijevanja povijesnih i društvenih čimbenika koji utječu na civilizacijske tekovine i zagovarala potrebu za ‘stvaranjem mogućnosti’ koje će stvoriti bolje, pravednije, sretnije društvo tako što će omogućiti pojedincima da u potpunosti žive život dostojan čovjeka a da se pritom ne oslanja na matematičke pokazatelje uspješnosti (poput BDP-a) već na subjektivne osjećaje sreće i ispunjenosti¹⁴. Small isto tako nemilosrdno iscjeduje gotovo pa zanosnu privlačnost argumenata J. S. Milla i Matthew Arnolda o važnosti kulture za sreću pojedinca. Njezini su argumenti možda najranjiviji u obrani vrijednosti humanističkih znanosti ‘zbog njih samih’ koje ne utemeljuje na nekim intrinzičnim vrijednostima samih predmeta proučavanja humanista. Upravo u ovom djelu može joj se spočitati manjak uvjerenosti, a možda i brzopletoš u argumentiranju. No važno je napomenuti da taj manjak nije posljedica nedostatka kritičnosti. Upravo suprotno, primjenivši dekartovksu metodu ‘traženja arhimedovske točke sigurnosti’ Small nudi humanistima mogućnost da na čvrstim temeljima izgrade vrijednost humanističkih znanosti. Ostaje međutim gorka spoznaja da će mnogi i dalje na humaniste gledati kao na prodavače magle koji se savršeno uklapaju u opis humanističkih znanosti iz uvodnog odlomka. Razlog tome možda je upravo taj što distinktivnost i važnost humanističkih znanosti, kao uostalom i predmeta njihova izučavanja, ponajprije ovisi o

14 Vidi: Nussbaum, M. (2011) *Creating Capabilities, The Human Development Approach*, Harvard UP.

tome da pojedinac sam prepozna, i posljedično osjeti potrebu za boljim upoznavanjem vrijednosti sadržanih u ovim praksama i predmetima. Kao i ljepota umjetničkih djela, 'vrijednost' svih onih pitanja kojima se humanisti bave teško se može prenjeti posredstvom argumenata i prije svega traži određenu dozu znatiželje, određeni propitkivalački stav prema svijetu, čovjeku, ljudskome iskustvu i kulturi, kao i spremnost da se na subjektivnoj, refleksivnoj razini pojedinac sam suoči s važnošću tih pitanja i potrebom da ona budu odgovorena¹⁵. Važno je napomenuti da ovu 'okrenutost' čovjeku i njegovome iskustvu, u najširem smislu riječi, nitko ne negira, ono što se ignorira u svim oblicima rasprave jest dugoročna važnost i nenadoknadivost te okrenutosti, kao i važnost spoznaja koje proizlaze iz takve vrste promišljanja. Obzirom da ne postoji način da se takva vrsta subjektivnoga razumijevanja i obogaćene perspektive izrazi bilo kakvim brojčanim, objektivnim ili jasno mjerljivim i vidljivim rezultatima, mnogi su skloni pretpostaviti kako doprinos humanista općem dobru ne predstavlja vrijednost po sebi, posebno ne vrijednost koju moramo čuvati. No pritom se zaboravlja da samo humanističke znanosti u punom smislu riječi predstavljaju svojevrzni spomenik najvišim ostvarenjima i civilizacijskim tekovinama za koje su ljudska bića sposobna. Pri tome moramo uvažiti ne samo ona djela kojima se divimo, poput umjetničkih postignuća, već i one događaje kojih se sramimo, poput velikih svjetskih ratova. Iako je nada i motivacija humanističkoga obrazovanja na svim razinama školovanja ponuditi smjernice koje bi pojedincima olakšale ovu vrstu promišljanja, neizostavan element subjektivnosti u odgovorima ne povlači po automatizmu stav da je svaki odgovor dovoljno dobar i da stoga humanistički doprinos promišljanju o ovim pitanjima možemo eliminirati. Zbog toga je Small u pravu kada tvrdi da humanističke znanosti predstavljaju dobro koju moramo zaštititi, iako se ta vrsta dobra ne može usporediti s dobrima poput materijalne sigurnosti ili prikladne zdravstvene skrbi.

Za kraj bih istaknula egzemplarnost modela diskusije koju Small otvara. Uspješno manevrirajući između teorijskih argumentata i konkretnih empirijskih slučajeva s kojima se suočava u Engleskoj, autorica pokazuje kako uspješno ujediniti teorijsku i praktičnu stranu problema 'dokazivanja vrijednosti humanističkih znanosti' i ponuditi rješenje za oba ova aspekta, rješenje koje ne zapada u ispraznu retoriku već se temelji na konkretnim, mjerljivim vještinama i rezultatima koji sustavno proizlaze iz humanističkih istraživanja. Prije svega, teško da može prenaglasiti samu vrijednost promišljenoga teorijskog pristupa gorućim

15 Vidi: Vidmar, I. (2016) *The Philosopher's Virtues*, A&P-Anthropology and Philosophy, p. 137-153.

političkim i socijalnim pitanjima kao što je to trenutno pitanje financiranja znanstvene zajednice. No isto tako, gotovo je sigurno da se ne može prenaglasiti vrijednost onih praksi, koje sustavno, kritički, uz potrebnu dozu odmaka i s dovoljno znanja o povijesnome razvoju ideja, stavljaju u centar svojega interesa čovjeka i njegovo iskustvo i djelovanje. Small je u pravu kada tvrdi da humanisti više nemaju primat nad produkcijom i distribucijom znanja i da ništa u samoj naravi njihova proučavanja, niti u njihovome moralnome odnosno epistemičkome karakteru ne povlači automatski takav primat. No poruka je knjige da taj primat ne pripada ni prirodnjacima ni društvenjacima. Uoliko ukoliko je svako istraživanje i svaka znanstvena disciplina usmjerena otkrivanju istine i poboljšanju kvalitete života ljudi, ove tri kulture moraju djelovati zajedno, uz potrebnu dozu poštovanja, uvažavanja i otvorenosti prema rezultatima kolega iz drugih disciplina.

LITERATURA:

- Baccarini, E. (2015) *In A Better World? Public Reason and Biotechnologies*, Sveučilište Rijeka.
- Bod, R. (2013) *A New History of the Humanities*, Oxford University Press.
- Chalmers, D. (2015) Why Isn't There More Progress in Philosophy? *Philosophy*, 90, p. 3-31.
- Collini, S. (2012) *What Are Universities For?* Penguin.
- Jonas, H. (1984) *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*, University of Chicago Press.
- Levine, P. (1998) *Living without Philosophy*, State University of New York Press.
- McDonald, R. After Suspicion: Surface, Method, Value, in: *The Values of Literary Studies*, ur. McDonald, R. (2015), Cambridge UP.
- McDonald, R. (2015) Introduction, u *The Values of Literary Studies*, in: *The Values of Literary Studies*, ur. McDonald, R. (2015), Cambridge UP.
- Nussbaum, M. (2010) *Not For Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, Princeton UP.
- Nussbaum, M. (2011) *Creating Capabilities, The Human Development Approach*, Harvard UP.
- Overgaard, S., Gilbert, P. i Burwood, S. (2013) *An Introduction to Metaphilosophy*, Cambridge UP.
- Prnjat, A. (2012) Apokalipsa bez otkrivenja: Svetozar Stojanović o mogućnosti samouništenja čovečanstva, *Theoria*, Vol. 55, 4, str. 113-128.

- Small, H. (2013) *The Value of the Humanities*, Oxford University Press.
- Swirski, P. (2013) *From Literature to Biterature: Lem, Turing, Darwin, and Explorations in Computer Literature, Philosophy of Mind, and Cultural Evolution*, McGill UP.
- Thomason, A. (2015) What Can Philosophy Really Do?, *The Philosopher's Magazine*, 71, pp. 17-23.
- Vidmar, I. (2016) *The Philosopher's Virtues*, A&P Anthropology and Philosophy, pp. 137-153
- Williams, B. (2006) *Philosophy as a Humanistic Discipline*, Princeton UP.
- Zunshine, L. ur. (2015) *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford UP.

Iris Vidmar

University of Rijeka, Faculty of Philosophy –
Department of Philosophy, Rijeka, Croatia

ON THE VALUE AND THE LACK OF VALUE
OF THE HUMANITIES

LESSONS OF HELEN SMALL

Abstract

One of the most contentious questions in today's discussions on the educational policies concerns the role and values of the humanities in contemporary society and education. Many see the humanities as empty, unnecessary, inefficient, phony and worthless. This paper offers a rundown of arguments adduced to support this view, followed by an overview of Helen Small's *The Value of the Humanities*, which offers an exceptionally critical and insightful analysis into the current debate over the value of the humanities. The paper ends by emphasizing further the need to recognize the contribution of the humanities to the production of knowledge and enhancement of the quality of life, as well as to the much needed sense of purpose and meaning.

Key words: *sciences – natural and social, humanities, Helen Small, values*